

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳՈՀԱՐ ԻՍԿԱՆՂԱՐՅԱՆ

ԻՐԱՆ-ԵՎՐԱՍԻՈՒԹՅՈՒՆ¹ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 20 - ՐԴ
ՂԱՐԻ ՎԵՐՋԻՆ 21 - ՐԴ ՂԱՐԻ ՍԿԶԻՆ

Համաշխարհային հանրության ուշադրությունն այսօր առավել քան երբևէ սեռեցված է դեպի Իրանը: Դրա հիմնական պատճառներից են Իրանի միջուկային ծրագիրը, Իրանում մարդու իրավունքների առկա խնդիրները, Իրանի նկատմամբ իրականացվող ՄԱԿ-ի Ան-ի հերթական բանաձևի կիրառումը և Իրանի միջուկային հավակնությունների զսպման փորձերը:

Չնայած այս ամենին, իր աշխարհագրական դիրքի, օգտակար հանածոների և մարդկային ռեսուրսների շնորհիվ Իրանը միշտ էլ եղել է միջազգային հանրության և հատկապես եվրոպական երկրների ուշադրության կենտրոնում:

1978-79 թթ. Ֆրանսիան, Բրիտանիան և Գերմանիան Իրանի հեղափոխական կառավարությանը ճանաչեցին որպես երկրի օրինական կառավարություն: Սակայն ԱՄՆ-ի դեսպանատան գրավումը լարվածություն մտցրեց Իրանի և եվրոպական երկրների միջև, իսկ ԱՄՆ-ի նախագահ Ջիմի Զարտերի խնդրանքով եվրոպական երկրները միացան Իրանի դեմ տնտեսական պատժամիջոցներին: Այսպիսով, 1980-ականներին Իրան-ԵՄ հարաբերությունները բավական սառն էին: Դրան էր գումարվում նաև Իրանում Իսլամական հեղափոխությունից հետո մտցված սահմանադրական արգելանքը օտարերկրյա կապիտալի օգտագործման և օտարերկրյա մասնագետների գործունեության դեմ: Այս օրենքը նվազեցնելու էր ձևավորվող նոր հարաբերությունների մակարդակը:

Բացի վերոհիշյալ խնդիրներից եվրոպական երկրների և ԻԻՀ-ի միջև առաջանում էին տարատեսակ խնդիրներ, որոնք էլ ավելի էին

¹ Սույն հոդվածում հիմնականում կանդրադառնանք ԻԻՀ-ի հետ Անգլիայի, Գերմանիայի, Իտալիայի և Ֆրանսիայի հարաբերություններին:

բարդացնում հարաբերությունների զարգացման գործընթացը: 1987 թ. Ֆրանս-իրանական հարաբերությունները խզման եզրին էին: Դրա հիմնական պատճառը Իրանի իսլամական վարչակազմի ընդդիմությունն էր, որը հանգրվանել էր Ֆրանսիայում և կարծես ստեղծել էր Իրանի վտարանդի կառավարություն՝ Ա. Բանիսադրի և նրան աջակցող «Մոջահեդին-ե Խալք» կուսակցության ղեկավար Ռաժափիի գլխավորությամբ: Նրանց շուրջն էին հավաքվում երկրից հեռացած մեծահարուստները, քաղաքական ու մշակութային գործիչները, որոնց մեծ մասը բնակություն էր հաստատում Ֆրանսիայում: Պաշտոնական Թեհրանն այս առիթով հայտնեց իր դժգոհությունը, իսկ Ֆրանսիայի նախագահ Ֆ. Միտերանը խորհուրդ տվեց Իրանում գործող դեսպանին և ողջ անձնակազմին շտապ հեռանալ երկրից²: Սակայն մի քանի տարի անց Իրան-Ֆրանսիա հարաբերությունները հնարավոր եղավ շտկել, որի առիթ հանդիսացավ 1990 թ. հուլիսին Իրանի միջնորդությամբ Լիբանանում պատանդ վերցված ֆրանսիական բոլոր քաղաքացիների ազատ արձակումը և փոխադարձաբար Ֆրանսիան էլ ազատ արձակեց Նադդաշին ու նրա ընկերներին, ովքեր անհաջող մահափորձ էին կատարել շահական Իրանի նախկին վարչապետ Շ.Բախտիարի նկատմամբ³:

Մեծ Բրիտանիան ևս քննադատեց Իրանում ԱՄՆ-ի դեսպանատան գրավման փաստը և միացավ տնտեսական պատժամիջոցներին: Սակայն Անգլիան հավատարիմ մնալով իր ճկուն դիվանագիտությանը, հայտարարեց, որ արգելանք է դրվում միայն այն առևտրային պայմանագրերի վրա, որոնք կնքվել են 1979 թ. նոյեմբերի 4-ից՝ դեսպանատան գրավման օրից հետո: Այս զուլաժվորության շնորհիվ Անգլիան արդեն 1982 թ. Իրանի առևտրաշրջանառության մեջ զբաղեցրեց 3-րդ տեղը, իսկ նրա առևտուրը Իրանի հետ հասավ 971 մլն դոլարի⁴: Սակայն Իրան-Անգլիա հարաբերությունները վտանգվեցին Պարսից ծոցում “Տանկերային պատերազմի” ժամանակ, երբ Իրանը ոչնչացրեց Անգլիային պատկանող նավթային տանկերը:

² Большакова П., Отношения Ирана с Европой как фактор укрепления региональных позиций, Роль и место Ирана в регионе, Москва, 2007, с. 58.

³ ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 1, գ. № 284, ԻԻՀ Հայաստանի գործերի հավատարմատար Վահան Բայբուրդյան, Հուլազիր, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունն արդի էտապում, էջ. 20:

⁴ Большакова П., Отношения Ирана с Европой..., с. 60.

Հարաբերություններն իրապես խզվեցին 1989 թ. սկզբներին Սալման Ռուշթիի⁵ «Սատանայական բանաստեղծություններ» գրքի շուրջ ծավալված աղմկահարույց միջադեպի պատճառով: Հատկանշական է, որ Եվրամիության անդամ երկրները, յուրաքանչյուրն առանձնահատուկ դիրքորոշում ուներ Իրանի նկատմամբ: Օրինակ Հունաստանի դիրքորոշումը մեծապես տարբերվում է Իռլանդիայի և սկանդինավյան երկրների մոտեցումներից մարդու իրավունքների և հատկապես Սալման Ռուշթիի խնդրի կապակցությամբ⁶:

Զնայած ԻԻՀ-ը սերտորեն համագործակցում էր եվրոպական մեկ այլ երկրի՝ Գերմանիայի հետ, այնուամենայնիվ Գերմանիան ևս քննադատեց ԱՄՆ-ի դեսպանատան գրավման փաստը ու միացավ Իրանի նկատմամբ կիրառվող տնտեսական պատժամիջոցներին: Իրանից հեռացան գերմանացի շատ մասնագետներ, Իրանն էլ փակեց «Գյոթեի անվան ինստիտուտը»: Զնայած այս ամենին, 1984 թ. Իրան ժամանեց Գերմանիայի արտգործնախարար Գ.Դ.Գենշերը: Այս այցը մեղմեց լարվածությունը երկու երկրների միջև և խթանեց երկու երկրների հարաբերությունները ինչպես քաղաքական, այնպես էլ առևտրա-տնտեսական ոլորտում: 1984 թ. Գերմանիայից Իրան արտահանումը կազմեց 3 մլրդ դոլար, իսկ ներմուծումը Իրանից՝ 500 մլն դոլար: Իրանը Գերմանիայից հիմնականում գնում էր տանկեր, ռազմանավեր, հրետանային զենք⁷:

Իտալիան եվրոպական այն երկրներից է, որի հարաբերություններն Իրանի հետ երբևէ չեն ենթարկվել լուրջ փոփոխությունների: Ավելին, 1989 թ. Իտալիան Իրան ապրանքներ արտահանող պետությունների շարքում գրավեց երկրորդ տեղը: Զմոռանանք նաև, որ Իրանը Պարսից ծոցի միակ երկիրն է, ուր եվրոպական կապիտալը կարող է թափանցել՝ առանց ամերիկյան կապիտալի հետ մրցակցության մեջ մտնելու, ինչը խիստ կարևոր է Եվրոպայի համար:

⁵ Սալման Ռուշթին Մեծ Բրիտանիայի քաղաքացի է: Նա 1988 թ. հրատարակեց իր «Սատանայական բանաստեղծություններ»-ը, որտեղ վիրավորում էր մահմեդականների մարգարե Մոհամմեդին: Սա զայրույթի ալիք բարձրացրեց աշխարհի բոլոր մահմեդականների մոտ, իսկ Իրանի հոգևոր առաջնորդ իմամ Խոմենին ֆեթվա հռչակեց, ըստ որի Ռուշթին պետք է սպանվի: Սա առաջացրեց եվրոպական երկրների դժգոհությունը, որոնք գտնում էին, որ իմամի ֆեթվան ծայրահեղական ռեակցիա է, ոտնձգություն է ազատության դեմ և այն շիաների կարծիքն է, այլ ոչ տունիներինը:

⁶ ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 5, գ. № 242, էջ. 252:

⁷ Большакова П., Отношения Ирана с Европой..., с. 57-58.

Իրանի հարաբերություններն եվրոպական երկրների հետ փոփոխության ենթարկվեցին Այաթոլլահ Խոմեյնիի մահից հետո և հատկապես նախագահ Ալի Աքբար Հաշեմի Ռաֆսանջանի կառավարման տարիներից սկսած, դա համընկավ նաև ԽՍՀՄ-ի փլուզման հետ, երբ աշխարհի գրեթե բոլոր երկրները սկսեցին վերանայել իրենց արտաքին քաղաքականությունն այլ երկրների հետ:

Հատկանշական է, որ 20-րդ դարի վերջին ԻԻՀ-ի արտաքին քաղաքականությունը միտված էր կարգավորելու և խորացնելու հարաբերություններն Արևմտյան Եվրոպայի երկրների հետ: Ռաֆսանջանի կառավարման տարիներն աչքի ընկան առավել լիբերալ մոտեցմամբ ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքականության ոլորտում:

Ռաֆսանջանի իրատեսական քաղաքականությունը խարսխված էր երկու գաղափարների վրա.

1. Վերացնել իրանա-իրաքյան պատերազմի հետևանքով առաջացած խնդիրները

2. Կարգավորել Իրանի հարաբերություններն այլ երկրների հետ⁸:

Իրանն առաջին հերթին փորձեց խորացնել հարաբերությունները Գերմանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի հետ: Իհարկե այդ հարաբերությունները հիմնականում խարսխված էին առևտրատնտեսական կապերի վրա, ինչը և կարճ ժամանակահատվածում տվեց շոշափելի արդյունքներ: Դրա վառ օրինակ կարող է հանդիսանալ 1995 թ. Իրան-Եվրամիություն առևտրաշրջանառության մասին տվյալները: Եվրամիությունը միայն 1995 թ. Իրան է արտահանել 5,1 մլրդ դոլարի և ներմուծել 6,1 մլրդ դոլարի ապրանք: Իրանն ապահովում է Եվրոպայի նավթի պահանջարկի 10%: 1994 թ. առաջին 11 ամսվա ընթացքում Իրանի արտահանումն Իտալիա կազմել է 970 մլն դոլար (1993 թ. համեմատ 24,2%-ով պակաս): Նույն ժամանակաշրջանում Իրանը Իտալիայից ներմուծել է 670 մլն դոլարի ապրանք (1993 թ. համեմատ 6,4% ավելի պակաս): Բելգիայի արտոգործնախարար Էրիք Դրիքը Բրյուսելում Իրանի դեսպան Համիդ Աբու-Թալեբիի հետ տեսակցության ժամանակ, արտահայտեց եվրոպական երկրների ցանկությունը՝ Իրանի հետ

⁸ Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution, Journal of Politics and Law, v. 3, № 2; September 2010, p. 202, www.ccsenet.org/jpl

ավելի սերտ կապեր հաստատելու մասին⁹: 1996 թ. Գերմանական ընկերությունները մոտ 2,2 միլիարդ մարկի ապրանք արտահանեցին Իրան, մինչդեռ Գերմանիան ներմուծեց 1,1 մլրդ մարկի իրանական ապրանք: 1996 թ. ԻԻՀ Շվեդիա է արտահանել 270 մլն դոլարի ապրանք և ներմուծել 85 մլն դոլար: Իրանական արտահանման ապրանքների 92% կազմել է նավթը¹⁰: Թվում էր թե Իրան-ԵՄ հարաբերությունների մակարդակը, թեկուզև առևտրատնտեսական հարաբերությունների միջոցով հնարավոր կլիներ բարձրացնել նոր հարթության վրա:

Սակայն 1997 թ. բավական ծանր անդրադարձավ Իրան-ԵՄ հարաբերությունների զարգացման վրա: Նախ ԵՄ-ն Իրանի ղեկավար շրջանակներին մեղադրեցին ահաբեկչությանը հովանավորելու մեջ, նկատի ունենալով «Միկոնոս»¹¹ գործը: Այնուհետև 1997 թ. հոկտեմբերի 9-ին ԱՄՆ-ն ընդունեց Դ՛Ամատոի օրենքը¹² Իրանի նկատմամբ, ըստ որի պատժամիջոցների կենթարկվեին այն

⁹ ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 1, գ. № 286, էջ. 74:

¹⁰ ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 2, գ. № 169, էջ. 11-12:

¹¹ 1997թ.-ին գերմանական դատարանը մեղադրեց իրանական կառավարությանը 1992 թ. սեպտեմբերի 17-ի Բեռլինում չորս քուրդ այլախոհների սպանությունը կազմակերպելու մեջ: Բեռլինի «Միկոնոս» ռեստորանում սպանվեցին Մոհամմեդ Սադեդ Հառաֆդանդին, Ֆատտահ Աբդալին, Հոմայուն Առդալան և Մոհամմադ Նուրի Դեհխորդին: Նրանք ժամանել էին Բեռլին մասնակցելու Սոցիալիստական ինտերնացիոնալի Կոնգրեսին: Բեռլինի դատարանը վերոհիշյալ գործողության մեջ մեղադրեց ԻԻՀ-ին՝ կոչելով վերջինիս ահաբեկչությունը հովանավորող պետություն: Բեռլինի դատարանը հայտարարեց նաև, որ սպանությունը չէր կարող իրականացվել առանց Իրանի բարձրաստիճան իշխանությունների իմացության: Հետաքննության ժամանակ չիբքվեց, այն փաստը որ սպանությունը ունեցել է քաղաքական բնույթ և «կարգադրություն տրվել էր ամենամեծ հոգևոր առաջնորդը՝ Ալի խամենեին և նախկին նախագահ Ալի Աբբաս Հաշեմի Ռաֆսանջանին», բառացիորեն մեջբերվում է մեղադրական ճառից: Իրանը կտրականապես մերժում է իր մասնակցությունը: On the 5th Anniversary of the Mykonos Verdict, <http://www.pdk-iran.org/english/kurdistanbulletin/>. Беpr И., ФРГ-Иран: оныиm одрeмeкyи u нoмeрy. <http://www.imes.ru/rus/stat/2009/15-02-09.htm/>.

¹² 1995 թ. սեպտեմբերի 8-ին սենատոր Ալֆոնս Դ՛Ամատոն ներկայացրեց «Իրանի օտարերկրյա նավթային պատժամիջոցների ակտը» /Iran Foreign Oil Sanctions Act/, որը նախատեսում էր պատժամիջոցներ իրականացնել օտարերկրյա այն ընկերությունների նկատմամբ, որոնք 20 մլն դոլարից ավել է ներգծտիկ տեխնոլոգիաներ կնքմուծեն Իրան: CRS Report for Congress, The Iran Sanctions Act, Kenneth Katzman, Specialist in Middle Eastern Affairs Foreign Affairs, Defense, and Trade Division, Order Code RS20871/.

ընկերությունները, որոնք տարեկան 20 մլն դոլարից ավելի ներդրում կանեն Իրանի նավթագազային ոլորտում: Ի դեպ դա հիմնականում վերաբերվում էր օտարերկրյա ընկերություններին, քանի որ ամերիկյան ընկերությունների նկատմամբ նման արգելքը գործում էր 1995թ-ից: Այն ընկերությունները, որոնք կիրառարկվեին ենթարկվել Դ՛Ամատոյի օրենքին, նրանց գործունեությունը խիստ կսահմանափակվեր Միացյալ Նահանգներում: Արդյունքում՝ բազմաթիվ առևտրատնտեսական պայմանագրեր, որ կնքվել էին եվրոպական մի շարք երկրների և Իրանի կառավարության միջև, չեղյալ հայտարարվեցին:

Այսպիսով, 1997 թ. երկու լուրջ մարտահրավեր ծառացավ Իրան-Եվրամիություն հարաբերությունների առջև: Դրանցից առաջինը կապված էր «Միկոնոս» գործի հետ: Բեռլինյան դատարանի որոշմանը հաջորդեցին բազմափառաճանց ցույցեր և եվրոպական երկրների դեսպանները զանգվածաբար հետ կանչվեցին Իրանից: Սա իսկապես լուրջ հարված էր Իրան ԵՄ զարգացող հարաբերություններին: Իրան-ԵՄ հարաբերությունները հնարավոր եղավ ինչ որ կերպ վերականգնել միայն հաջորդ նախագահի՝ Մոհամմեդ Խաթամիի կառավարման տարիներին: Առաջին հայտարարություններից մեկն արեց Իտալիայի վարչապետ Ռոմանո Պրոդին Մոսկվայում, ըստ որի եվրոպական երկրները խորհրդակցություն են գումարել և ապագայում հնարավոր է լուծվի դեսպանների վերադարձի հարցը Թեհրան¹³: Ճգնաժամը Իրանի և Գերմանիայի միջև հնարավոր է տևական չլիներ, եթե 1997 թվականին գերմանական դատարանը «Միկոնոս» գործի դատավճռի վերաբերյալ նմանատիպ կոշտ հայտարարություն չաներ:

Միևնույն ժամանակ, հետաքրքիր զարգացումներ տեղի ունեցան նաև Դ՛Ամատոյի օրենքի հետ կապված եվրոպական ընկերությունների ներդրման ծրագրերի մասով: Համաձայն «Սալամ» թերթի, ֆրանսիական SONSUI ընկերության նախագահը հրաժարվում էր ենթարկվել Դ՛Ամատոյի օրենքին և իր ելույթներից մեկի ժամանակ ասել էր, որ այս ընկերությունը միջազգային, ՄԱԿ-ի և Ֆրանսիայի բոլոր օրենքները հարգելով հանդերձ, պարտավորվածություն չունի ԱՄՆ-ի ներքին օրենքների նկատմամբ, որոնք հաստատվում են իրենց նեղ շրջանակից ելնող շահերի պաշտպանության համար: Նա անուղղակի

¹³ ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 2, գ. № 169, էջ.170:

կերպով ակնարկելով ԱՄՆ-ի կոնգրեսում հաստատված օրենքի կապակցությամբ, ասել է, որ ՏՈՏԱԼ ընկերությունը գործում է աշխարհի 100 երկրներում և համոզված է, որ Իրանում ևս իրենց գործունեությունը ճիշտ է և օրինակելի: «Իրենց գործը իշխանություն փոխել և քաղաքականություն պարտադրելը չէ»¹⁴:

Արդյունքում 1997 թ. սեպտեմբերի 28-ին Իրանի Նավթի ազգային ընկերությունը և ֆրանսիական, ռուսական և մալայզիական ընկերություններից բաղկացած կոնսորցիումի միջև ստորագրվեց Պարսից ծոցում գտնվող «Հարավային Փարս» գազային ավազանի ընդարձակման պայմանագիր: Արտահանման գործում բաժնետոմսերը նախատեսվում էր բաժանել հետևյալ կերպ՝ մալայզիական «Պետրոնաս» ընկերություն 30%, ռուսական «Գազպրոմ» 30% և ֆրանսիական «Տոտալ» 40%: Նավթի փորձագետները նշում են, որ այն կարող է լինել գազի ամենամեծ ավազանը, որը ունի 8 տրիլիոն մետր խորանարդ գազ¹⁵:

Այս ամենով հանդերձ, բոլորն էլ հասկանում էին, որ Իրանի ու ԵՄ-ի միջև հարաբերությունները կարող են բարելավվել միայն հաջորդ նախագահի օրոք: 1997 թ. Իրանում նախագահական ընտրությունների տարի էր, որի ժամանակ մայիս ամսին ԻԻՀ նախագահ ընտրվեց բարեփոխիչների թևի ներկայացուցիչ սեյեդ Մոհամմադ Խաթամին: Նորընտիր նախագահի գերխնդիրն էր վերականգնել Իրանի վարկանիշը և կարգավորել հարաբերություններն արտաքին աշխարհի հետ: Այդ ուղղությամբ նախագահը ձեռնարկեց մի քանի կարևոր քայլ, դրանց թվին էր պատկանում 1997 թ. հոկտեմբերին Իրանի կառավարության ստորագրած Քիմիական զենքի մասին կոնվենցիան, որի արդյունքում եվրոպական ութ նախարար ողջունեց Իրանի նախընտրած նոր կուրսը: Նորընտիր նախագահի ակտիվ արտաքին քաղաքականության շնորհիվ 1997 թ. նոյեմբերին հնարավոր եղավ

¹⁴ «Սալամ», 05.10.1997: ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 2, գ. № 169, էջ 175:

¹⁵ «Սալամ», 30.09.1997: ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 2, գ. № 169, էջ 138:

Касаев Э., Иностранные инвесторы в энергетическом секторе Ирана, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/02-06-09a.htm>

հետ կանչել ԵՄ անդամ երկրների դեսպաններին¹⁶։ Համաշխարհային հանրության վրա իրական ազդեցություն ունեցավ ԻԻՀ նախագահի՝ Մոհամմեդ Խաթամիի 1997 թ. դեկտեմբերին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում «Քաղաքակրթությունների երկխոսության» կոչը։ Այս ամենին ավելացավ նաև Խաթամիի և մի համարձակ քայլ. 1998 թ. նա ՄԱԿ-ում հայտարարեց, որ իրենք կյանքի չեն կոչի Այաթոլլահ Խոմենիի 1989 թ. ֆեբվան Սալման Ռուշդիի նկատմամբ։ Եվրոպական երկրները իրապես հավատացին և ցանկացան որակական նոր հարթության վրա դնել իրենց հարաբերություններն Իրանի հետ։ Արդյունքը երկար սպասեցնել չտվեց։ 1999 թ. ԻԻՀ նախագահը 20 տարվա ընդմիջումից հետո առաջին անգամ այցելեց Արևմտյան Եվրոպա՝ Իտալիա, Ֆրանսիա, Նորվեգիա և Անգլիա։

Խաթամիի բարեփոխական քաղաքականությունը խարսխվում էր երկու հիմնական թեզի վրա.

1. Իրանի խնդիրների լուծումն արտաքին քաղաքականության լիցքաթափման միջոցով

2. Բարեփոխումների քաղաքականությունը ներքաղաքական կյանքում։

Իրանի արտաքին քաղաքական խնդիրները լուծելու համար Խաթամին հետամուտ էր լինում ներքոհիշյալ դրույթների իրականացմանը.

- Նպաստել Իրանի և Եվրոպական երկրների հարաբերությունների կարգավորմանը,

- Նպաստել Մերձավորարևելյան տարածաշրջանում կայունության պահպանմանը,

- Իրանի ակտիվ մասնակցությունը միջազգային կազմակերպություններին,

- Վերականգնել Իրանի հարաբերություններն այլ երկրների հետ,

- Պահպանել ազգային ինքնությունը և արժեքները,

- Ապահովել խաղաղ միջավայր աշխարհում,

- Ամրապնդել քաղաքակրթությունների միջև երկխոսությունը,

¹⁶ Ruth Hanau Santini & Raffaele Mauriello, Report on Iranian perceptions of the European Union, Forum on the Problems of War and Peace & University of Bologna, p. 8, http://www.garnet-eu.org/fileadmin/documents/working_papers/0109/0109_04.pdf.

• Ամրապնդել Իրանի դիրքերը Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպությունում (ԻԿԿ-ի), «Չմիանալու շարժման» մեջ և համագործակցել Հյուսիս-Հարավ ծրագրին¹⁷:

Խաթամիի վարած արտաքին քաղաքականության շնորհիվ, ինչպես նաև Եվրոպա կատարած այցերի ընթացքում կնքվեցին բազմաթիվ պայմանագրեր, որոնք շուտով էական նշանակություն ունեցան Իրանի արդյունաբերության և առևտրաշրջանառության զարգացման վրա: Կարճ ժամանակ անց կարգավորվեց առևտրաշրջանառությունն Իրանի և Եվրոպական երկրների միջև: 1998 թ. Հոլանդիան Իրանից արտահանեց 479 մլն դոլարի ապրանք, մինչդեռ Իրանը նույն տարում Հոլանդիայից ներմուծեց 181 մլն դոլարի ապրանք: Հոլանդիան հիմնականում Իրանից ներմուծում էր հում նավթ, որոշ քանակի սննդամթերք, մեքենաների սարքավորումներ և քիմիական ապրանքներ: Իսկ Իրանը Հոլանդիայից՝ մեքենաների պահեստային մասեր, փոխադրամիջոցների սարքավորումներ և գյուղատնտեսական ապրանքներ¹⁸: Հոլանդացիները շահագրգռված էին ներդրումներ անել Իրանի նավթի և գազի ոլորտում:

2000 թ. Իրանի և Գերմանիայի հարաբերությունները ևս կարգավորվեցին, որի հիմքը դրվեց Գերմանիայի կանցլեր Յոշկա Ֆիշերի այցելությամբ: 2000 թ. փետրվարին Իրանի պառլամենտական ընտրություններից հետո Եվրախորհրդի նախարարները կարգադրեցին Հանձնաժողովին Իրանի հետ հարաբերությունների խորացման առաջարկների փաթեթ ներկայացնել: 2000 թ. նոյեմբերին առաջին անգամ հանդիպում կազմակերպեց Առևտրի ու ներդրումների բարձր աստիճանի նորաստեղծ աշխատանքային խումբը:

2000 թ. առևտրաշրջանառության մեծ աճ գրանցվեց Գերմանիայի և ԻԻՀ-ի միջև: Իրանից Գերմանիա ներմուծվող նավթամթերքի քանակը կտրուկ աճեց: 2000 թ. մարտին այն կազմեց 118000 տոննա, հունվար-փետրվար ամիսների 45000 տոննայի փոխարեն: Համաձայն Գերմանիայի տնտեսական գրասենյակից ստացված տեղեկության Իրանից Գերմանիա ներմուծված հում նավթի արժեքը մարտ ամսին կազմել է 49,018,380 մարկ (միջինը 415,41 մարկ 1 տոննայի համար),

¹⁷ Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution, Journal of Politics and Law, v. 3, № 2, September 2010, p. 203, www.ccsenet.org/jpl

¹⁸ ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 6, գ. № 67, էջ 13:

իսկ հունվար փետրվարին այն կազմել է մոտավորապես 9000000 մարկ¹⁹:

2002 թ. շարունակվում էր խաթամի այցելությունը եվրոպական երկրներ: Այս անգամ նախագահն այցելեց Ավստրիա և Հունաստան: Հատկանշական է, որ Իրանը եվրոպական քաղաքական առաջնորդների կողմից դիտարկվում էր որպես տարածաշրջանի կարևոր տերություն, որը կարող է իրապես ազդել Մերձավոր Արևելքի և Կենտրոնական Ասիայի իրավիճակի վրա²⁰: 2002 թ. դեկտեմբերին ԵՄ-ի պատվիրակությունն այցելեց Թեհրան, որի ժամանակ բանակցեցին քաղաքական երկխոսության, ահաբեկչության դեմ պայքարի, առևտրի ու համագործակցության համաձայնագրի շուրջ:

Խաթամին նախատակ ուներ մեծացնել օտարերկրյա ներդրումների չափը Իրանում, ինչի համար էլ նրա նախաձեռնությամբ 2002 թ. ընդունվեց նոր օրենք օտարերկրյա ներդրողներին ներգրավելու ուղղությամբ, սակայն այս օրենքը, ևս չթեթևացրեց իրանական տնտեսությունում օտարերկրյա ընկերությունների ներդրումների գործը, քանի որ Իրանի տնտեսությունում ներդրում կատարելուց առաջ օտարերկրյա ներդրողը պարտավոր է գտնել իրանցի պրոտենցիալ գործընկեր: Այնուհետև երկու կողմերն էլ համապատասխան նախարարությունից ստանում են հաստատող լիցենզիա և կնքում բազային համաձայնագիր: Դրա հետ միասին բավական շատ պահպանվել են կապիտալի արտահանման սահմանափակումները: Իրանական օրենքն արգելում է օտարերկրյա կառավարության ուղակի ներդրումը Իրանի տնտեսության մեջ, հակառակ դեպքում կապիտալը կարող է դուրս բերվել Իրանի տնտեսական սիստեմից: Միննույն ժամանակ արգելվում է 100%-ոց օտարերկրյա կապիտալով ընկերության ստեղծումը: Այս ամենին ավելանում է ևս մի սահմանափակում. Իրանում օտարերկրյա ներդրում կատարելու ժամանակ առաջացած վեճերը պետք է լուծվեն իրանական դատարաններում: Չնայած նոր օրենքի համաձայն նման իրավունք ստացել են նաև արբիտրաժային դատարանները, բայց միայն այն դեպքում, եթե Իրանի ու այդ պետության միջև, որի

¹⁹ ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարություն, Պատմադիվանագիտական բաժին (արխիվ), Մերձավոր և Միջին Արևելքի վարչություն, Իրանի բաժին, ց. 6, գ. № 67, էջ 37:

²⁰ Большакова П., Отношения Ирана с Европой..., с. 62.

ներկայացուցիչն է ներդրողը, ստորագրված է օտարերկրյա ներդրումների մասին երկկողմանի համաձայնագիր²¹:

Այս ամենով հանդերձ եվրոպական բիզնես էլիտան կարողանում էր համագործակցության եզրեր գտնել Իրանում և ստանալ շահույթներ՝ նպաստելով Իրան-ԵՄ տնտեսական առևտրաշրջանառության մեծացմանը:

Իրան-ԵՄ հարաբերություններում առաջընթաց գրանցվեց Մոհամմեդ Խաթամիի կառավարության 2002 թ. կատարած մի շարք գործողությունների շնորհիվ: Խաթամիի վարած «լիցքաթափման» քաղաքականությունը, եվրոպական երկրների հետ հարաբերությունների կարգավորումը, այնուամենայնիվ, վստահություն չստեղծեցին ոչ ԵՄ-ի, և ոչ էլ առավելապես ԱՄՆ-ի մոտ Իրանի միջուկային ծրագրերի նկատմամբ:

Ավելին, ԵՄ-ի դիրքորոշումը Իրանի նկատմամբ կտրուկ փոխվեց 2002 թ., երբ Իրանի կառավարությանն ընդդիմադիր համարվող Մոջահեդին-ե Խալք²² խմբակցությունը ի լուր աշխարհի հայտարարեց, թե ԻԻՀ-ն համաշխարհային հանրությունից գաղտնի զբաղված է ուրանի հարստացմամբ, և որ ամենակարևորն է, աշխատում է միջուկային զենք ստեղծելու ուղղությամբ: 2002 թ. դեկտեմբերին Պենտագոնը, հենվելով արբանյակներից ստացված տեղեկատվության վրա, հայտնեց, որ Արաբի մոտ՝ Իրանի կենտրոնական մասում, կառուցվում է ծանր ջրի արտադրության ռեակտոր²³:

²¹ Касаев Э., Иностранные инвесторы в энергетическом секторе Ирана, <http://www.ilimes.ru/rus/stat/2009/02-06-09a.htm>

²² Հիմնվել է 1965 թ. Թեհրանի համալսարանականների կողմից, ովքեր դժգոհ էին շահի կառավարումից: Նրանց գաղափարախոսությունն էր՝ պայքարել շահական վարչակազմի, կապիտալիզմի, իմպերիալիզմի և կոլերականության դեմ: Նրանց հիմնական նպատակն էր՝ ստեղծել սոցիալիստական իսլամական հանրապետություն: Մոջահեդին-ե Խալքն աջակցում էր Խոմեյնիին հակաամերիկյան գործունեության ժամանակ, և ողջունեց 1979 թ. Իրանում ԱՄՆ-ի դեսպանատան գրավումը: Սակայն չուտով նրանք դարձան Խոմեյնու վարչկազմին ծայրահեղ ընդդիմադիրներ և նրանց գործունեությունը դարձավ խիստ վտանգավոր Խոմեյնու համար: Նա միջոցներ ձեռնարկեց կազմակերպությունը լուծարելու համար: Բայց Մոջահեդին-ե Խալքը, անցնելով ընդհատակ, շարունակեց իր գործունեությունը ԻԻՀ դեմ: Mujahedin-e Khalq Organization, Muslim Iranian Student's Society <http://terrorism.wallst.ru/mek.htm>

²³ Тумербаев Р., Ближний Восток и атомная проблема, Ядерный контроль, № 3 (69), т. 9, с. 25.

Սա իսկապես սառը ցնցուղի ազդեցություն թողեց համաշխարհային հանրության վրա: Ինչպես ԱԵՄԳ-ն, այնպես էլ ԵՄ-ն բացատրություններ և պարզաբանումներ պահանջեցին Իրանից: Եվրամիությունը խիստ անհանգստացած է Իրանի միջուկային ծրագրով, քանզի Իրանն աշխարհագրական տեսանկյունից բավական մոտ է գտնվում իրենց: ԵՄ-ն համոզված է, որ Իրանի կառավարությունը ձգտում է ունենալ միջուկային զենք, ինչը սարսափ է ներշնչում նրանց, բացի այդ եվրոպացիները գտնում են, որ միջուկային զինանոցն անվտանգ պահելու համար անհրաժեշտ են համապատասխան բարձր տեխնիկական հնարավորություններ, ինչին Իրանը, նրանց՝ կարծիքով, չի տիրապետում: Այս ամենին ավելացավ սեպտեմբերի 11-ի աղետը, որից հետո եվրոպացիներն էլ ավելի են զգուշանում, քանզի մտահոգվում են, որ եթե Իրանը ունենա միջուկային զենք, այն կարող է անգամ ընկնել ահաբեկիչների ձեռքը, բացի այդ ԵՄ-ում համոզված են, որ Իրանի միջուկային հավակնությունները կարող են խրախուսել տարածաշրջանի մյուս երկրներին՝ ունենալ նման ձգտումներ²⁴:

Չնայած պաշտոնական Թեհրանը բազմիցս հայտարարել է, որ Իրանը չի ձգտել ու չի ձգտում ունենալ միջուկային զենք և իրենց միջուկային ծրագիրը միտված է «խաղաղ ատոմ» ծրագրի շրջանակներին, այնուամենայնիվ, Իրանի միջուկային հավակնությունները հակասում են ԵՄ-ի անվտանգության շահերին:

Որպեսզի թուլացնի Իրան-ԵՄ ծագած լարվածությունը, Մոհամմեդ խաթամին ընդունեց ԱԵՄԳ-ի ներկայացուցիչների առաջարկը՝ ցանկանալով ապացուցել, որ Իրանը ձգտում է ունենալ միայն «խաղաղ ատոմ» ծրագիր: 2003 թ. դեկտեմբերի 18-ին Եվրամիության խորհրդով Իրանը երաշխիքների համաձայնագրին զուգահեռ ստորագրեց «Հավելյալ արձանագրություն»²⁵, որով կարծես թե Իրանի միջուկային ծրագիրն ամբողջովին բաց էր դառնում գործակալության համար: Բացի այդ, 2004 թ. նոյեմբերի 15-ին Վիեննայում ԱԵՄԳ-ի չտաք-կայանում տեղի ունեցած քննարկումների ժամանակ, Իրանը կրկին վերահաստատեց պաշտոնական իր տեսակետը, որ

²⁴ Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution, Journal of Politics and Law, v. 3, № 2, September 2010, pp. 203-204, www.ccsenet.org/jpl

²⁵ Համաձայն հավելյալ ծրագրի ԱԵՄԳ-ի ներկայացուցիչները կարող էին առանց նախապես զգուշացնելու մտնել երկիր և ուսումնասիրություններ կատարել:

Միջուկային զենքի չտարածման պայմանագրի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ չի ձգտել և չի ձգտում ձեռք բերել միջուկային զենք²⁶։ Փոխարենը Եվրամիությունն ընդունեց Իրանի իրավունքը՝ Միջուկային զենքի չտարածման պայմանագրի անդամության շրջանակներում ատոմակայանը շահագործելու խաղաղ նպատակներով։

Իրան-ԵՄ հարաբերությունները որակական նոր հարթության վրա դրվեցին 2003 թ. փետրվարին, երբ Թեհրան ժամանեց ԵՄ-ի արտաքին հարցերով կոմիսար Կ.Պատտենը։ Նա հանդիպում ունեցավ Իրանի գերագույն իշխանության հետ և այդ հանդիպումը նպաստեց երկկողմ հարաբերության զարգացմանը։

Պատենի գնահատմամբ, մոտ ապագայում Իրան-ԵՄ երկխոսությունը կառուցվելու է հիմնականում երեք ուղղությամբ. մարդու իրավունքների, զանգվածային ոչնչացման զենքի և մերձավորարևելյան խնդիրների կարգավորման հարցերի շուրջ։ Հատկանշական է, որ Պատենը հստակ ցույց տվեց, որ ԵՄ-ն պատրաստ է սերտորեն համագործակցել Իրանի հետ Աֆղանստանի վերականգնման, թմրանյութերի դեմ պայքարի, փախստականների խնդիրների լուծման և Կիտտոյի արձանագրության հարցերի շուրջ. ԵՄ-ն Իրանին դիտարկում է իբրև լավ և վստահելի գործընկեր։ Խոսելով Իրանի միջուկային ծրագրի մասին, Պատենը նշեց, որ ԱԷՄԳ-ի հետ կնքվելիք Հավելյալ պայմանագիրը կդառնա ամենադրական ազդանշանը, որը լավ օրինակ կծառայի տարածաշրջանում և կընդգծի միջազգային պարտականություններին Իրանի պատրաստակամությունը²⁷։

Պատենի նման հայտարարություններից և Խաթամիի կառավարության «Հավելյալ պայմանագրի կնքումից հետո» եվրոպական երկրներից շատերը վերահաստատեցին իրենց ցանկությունը՝ համագործակցել Իրանի հետ, որոնցից առաջնային դիրք զբաղեցրեց Գերմանիան։ Կարևորելով իրանական շուկայում իր դիրքերի ամրապնդումը, Գերմանիան հիմնական շեշտը դնում էր իրանական տնտեսության մեջ գերմանական ներդրումային կապիտալի ավելացման վրա։ Իրանի տնտեսությունում ներդրումների կատարման ծավալով եվրոպական ներդրողների շարքում Բեռլինը զբաղեցրեց առաջին տեղը և մասնակցեց

²⁶ Nuclear Agreement reached between Iran and the European Union (November 15, 2004) <http://www.iranatom.ru/reports/rep056.htm>

²⁷ Трофимов А., Об отношениях Исламской Республики Иран с государствами Евросоюза, <http://www.imes.ru/rus/stat/2003/21-05-03.htm>

19 տարատեսակ ծրագրերի իրականացմանը, այդ թվում ոռոգման ցանց կառուցելու և ջրամատակարարման ենթակառուցվածքներ ստեղծելու, էլեկտրոկայաների կառուցման, Բենդեր-Աբբասում «Ալ-Մեհդիի» այլումինի գործարանի կառուցման աշխատանքներին և այլն: Պերմանիան այդ տարիներին ակտիվորեն աջակցում էր Համաշխարհային առևտրի կազմակերպությունում Իրանի անդամակցության հարցին²⁸:

Մոհամմեդ Խաթամիի վարած ակտիվ արտաքին քաղաքականությունը շուտով տվեց դրական պտուղներ: Եվրոպական երկրների հետ կնքվեցին մի շարք պայմանագրեր, որոնց արդյունքում ԵՄ-Իրան առևտրաշրջանառությունը կտրուկ աճեց:

2003 թ. Իրանի և Եվրամիության երկրների միջև առևտրաշրջանառությունը հասավ 16,7 մլրդ եվրոի: Եվրամիությունից Իրան կատարվող ներմուծման չափը կազմեց 8,9 մլրդ եվրո, իսկ Իրանի արտահանումը Եվրամիության երկրներ՝ 9,6 մլրդ եվրոի: Եվրամիության երկրների հետ Իրանի առևտրաշրջանառության 70% պատկանում էր Պերմանիային, Ֆրանսիային և Իտալիային²⁹: Իսկ հաջորդ տարի՝ 2004 թ. առևտրաշրջանառությունը Իրանի և ԵՄ-ի միջև, ներառյալ ինժինեռատեխնիկական ծառայությունները, կազմեց ավելի քան 24 մլրդ դոլար: Ընդամենը մեկ տարի առաջ այդ գումարը երկու անգամ պակաս էր, այն դեպքում, երբ Իրանից Եվրոպական երկրներ արտահանումը գերազանցում էր 9 մլրդ դոլարի սանդղակը: 2005 թ. տվյալներով Պերմանիայի արտահանումն Իրան նախորդ տարվա համեմատությամբ կրկնապատկվել էր, իսկ Ֆրանսիայի արտահանումը և ներմուծումը աճել էր մեկուկես անգամ, մինչդեռ Իտալիան այդ նույն տարում ավելացրել էր իր առևտրաշրջանառությունը 40%-ով³⁰: Հատկանշական է, որ 2004 թ. տվյալներով Իրանի և Իտալիայի առևտրաշրջանառության ընդհանուր ծավալը կազմել էր 4 մլրդ եվրո: Իրանից Իտալիա առաջին հերթին արտահանվում էր նավթ ու՝ գազ, որը կազմեց 2,1 մլրդ եվրո, իսկ Իտալիայից Իրան ներմուծվեց 1,9 մլրդ եվրոյի ապրանք³¹:

²⁸ Сергеев М., Внешнеэкономические связи Ирана со странами Запада, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2005/11-10-05.htm>

²⁹ Большакова П., Отношения Ирана с Европой..., с. 62.

³⁰ Месамед В., Евросоюз и иранская ядерная проблема: сработают ли экономические санкции? <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/12-03-07.htm>.

³¹ Большакова П., Отношения Ирана с Европой..., с. 63.

2000-2005 թթ. Իրանի ներմուծման կեսից ավելին պատկանում էր եվրոպական շուկային. Գերմանիան (10,5% ներմուծման) դարձավ Իրանի խոշոր մատակարարը, իսկ Իտալիան (6%) զբաղեցրեց 4-րդ տեղը³²:

Այսպիսով, 2002-2006 թթ. Իրան-Եվրամիություն առևտրաշրջանառությունն ուներ այս պատկերը³³:

Տարի	Ներմուծում (միլիոն)	Ընդհանուր ներմուծման ԵՄ մասնաբաժինը	Արտահանում (միլիոն)	Ընդհանուր արտահանման ԵՄ մասնաբաժինը
2002	5.615	41.86%	8.237	22.76%
2003	6.953	41.14%	10.011	23.81%
2004	8.217	42.67%	11.873	23.85%
2005	11.449	41.04%	12.902	24.37%
2006	14.126	33.45%	11.191	23.94%

2005 թ. Իրանում կրկին նախագահական ընտրությունների տարի էր: Պարզ էր, որ այս անգամ նախագահի աթոռին առավելապես հավակնելու էին պահպանողական թևի ներկայացուցիչները, քանզի մեկ տարի առաջ՝ 2004 թ., Իրանի պառլամենտական ընտրությունների ժամանակ հաղթանակել էին հենց նրանք: 2005 թ. նախագահական ընտրություններից կարճ ժամանակ անց Իրան-ԵՄ հարաբերությունների առաջ ծառացան նոր մարտահրավերներ, քանզի ընտրությունների արդյունքում հաղթանակել էր ծայրահեղ պահպանողական թևի աշխարհիկ ներկայացուցիչ Մահմուդ Ահմադինեժադը, բոլորը լարված սպասում էին, թե նորընտիր նախագահի կառավարման շրջանում Իրանում ինչպիսի զարգացումներ տեղի կունենան: Արդյունքը երկար սպասեցնել չտվեց. նախագահը կառավարման իր 100-օրվա ընթացքում և դրանից հետո էլ հանդես եկավ այնպիսի սենսացիոն հայտարարություններով, որ նույնիսկ ամենալավատես տեսաբանները սկսեցին տարակուսել Իրանի-Եվրամիության հետագա հարաբերությունների զարգացման ճակատագրի համար:

³² Նույն տեղում, էջ 62:

³³ European Union Center of North Carolina EU Briefings, March 2008, p. 5.

2005 թ. հոկտեմբերի 26-ին Մահմուդ Ահմադինեժադը «Աշխարհն առանց սիոնիզմի» խորագրով կոնֆերանսի ժամանակ կրկնեց իմամ խոմեյնիի հայտնի ելույթը, ըստ որի՝ Իսրայելը պետք է ջնջվի աշխարհի երեսից. «Իսլամական աշխարհը թույլ չի տա իր դարավոր թշնամուն ապրել մահմեդական աշխարհի կենտրոնում»³⁴: Այս հայտարարությանն արագորեն արձագանքեց ողջ աշխարհը: Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Իսպանիայի, Գերմանիայի, Կանադայի, Ռուսաստանի Դաշնության արտաքին գերատեսչություններն անմիջապես բացատրություն պահանջեցին Իրանի դեսպաններից: Ահմադինեժադը, լինելով խոմեյնիական գաղափարների իրական հետևորդ, գտնում էր, որ երկիրը պետք է կառավարել ռաիբարի եռյակ սկզբունքներով՝ արժանապատվություն, ռացիոնալիզմ և ազգային շահ, որոնց վրա էլ պետք է խարսխված լինի երկրի արտաքին քաղաքականությունը:

Ի զարմանս բոլորի, 2005 թ. դեկտեմբերի 8-ին Մեքքայում տեղի ունեցած Իսլամական Կոնֆերանս կազմակերպության զազաթաժողովի ժամանակ, ԻԻՀ նախագահը կրկին հանդես եկավ ելույթով, որտեղ, կասկածի տակ առնելով հրեական Հոլոքոստի զոհերի թվի արժանահավատությունը, առաջարկեց եվրոպացիներին /հատկապես գերմանացիներին և ավստրիացիներին/ Իսրայելի համար համապատասխան նահանգներ առանձնացնել եվրոպայի սրտում ու այնտեղ տեղափոխել Իսրայել պետությունը: Նշենք նաև, որ Իրանն աշխարհում միակ պետությունն է, որ մինչև այժմ չի ճանաչել Իսրայել պետության գոյության փաստը:

Եթե Իրանի նախագահի առաջին ելույթը քննադատվեց հիմնականում եվրոպական երկրների արտգործնախարարների մակարդակով, ապա երկրորդը՝ արժանացավ Գերմանիայի կանցլեր Անգելա Մերկելի և Ֆրանսիայի նախագահ Ժակ Շիրակի ամենախիստ պախարակմանը: Որոշ տեսաբաններ կարծում էին, որ այդ ելույթից հետո, ամենայն հավանականությամբ, միջազգային ֆորումներում կփոխվի Գերմանիայի դիրքորոշումը իրանական խնդիրների նկատմամբ: Ռուսաստանը ևս խստորեն դատապարտեց ԻԻՀ նախագահի ելույթը:

³⁴ Ahmadinejad: Wipe Israel off map, <http://english.ajazeera.net/NR/exeres/15E6BF77-6F91-46EE-A4B5-A3CE0E9957EA.htm>

Բնականաբար, Մ.Ահմադինեժադի ելույթները զուտ պոռթկումներ չէին, այլ նախօրոք մշակված ծրագիր: Դրանով լուծվում են մի քանի խնդիրներ. նոր լիցք է հաղորդվում խոմենիզմի գաղափարներին, որոնք վերջին տարիների ընթացքում (Ռաֆսանջանիի և Նաթամիի օրոք) կարծես փոքր-ինչ նահանջել էին, «աջակցություն» է ցուցաբերվում տարածաշրջանում «հալածված» պաղեստինցիներին, դրանով Իրանը փորձում է հովանավորի դեր խաղալ Արաբական աշխարհում: Եվ ակնհայտ է, որ Մ.Ահմադինեժադի ելույթները պետք է դուր գան ոչ միայն Իրանի հոգևորականությանն ու պահպանողականներին, այլև միլիոնավոր արաբների, որոնք ատելությամբ են լցված սիոնիզմի դեմ: Միևնույն ժամանակ, սակայն, ԵՄ-Իրան հետագա համագործակցության համար առաջացնում էին բազմաթիվ հարցականեր:

Այդ հարցերի առաջին հորիզոնականում էր գտնվում Իրանի նոր կառավարության դիրքորոշումը միջուկային ծրագրի նկատմամբ: Դրա պատասխանն էլ երկար սպասեցնել չտվեց: Նորընտիր նախագահը շուտով հայտարարեց, որ Իրանը շարունակելու է ուրանի հարստացման ծրագիրը: Եթե Միացյալ Նահանգները միանգամից անցան կոշտ դիրքերի, ապա ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, ԵՄ-ը փորձեց Իրանի հետ խնդիրը լուծել բանակցությունների միջոցով:

Ի հեճուկս Իրանի պնդումների, թե Իրանի միջուկային ծրագիրը միտված է «խաղաղ ատոմ ծրագրին», եվրոպական հանրությունն այլ տեսակետ ունի վերոհիշյալ խնդրի կապակցությամբ: Բերենք եվրոպական կառույցների հարցախույզից մի քանի տվյալ, թե ինչ են նրանք մտածում Իրանի միջուկային ծրագրի մասին. եվրոպացիների 53%, եվրոպական խորհրդարան անդամների 36%, եվրամիության պաշտոնյաների 17% այն համարում են անմիջական սպառնալիք եվրոպայի անվտանգության համար: Մեծամասնությունը գտնում է, որ այն կայծ կլինի տարածաշրջանում միջուկային զենքի մրցավազքի համար, այդպես են կարծում հանրության 71%-ը, պառլամենտականների 74%-ը և պաշտոնյաների 65%-ը: Հանրության մի զգալի մասն էլ գտնում է, որ Իրանը միջուկային զենք կմատակարարի ահաբեկիչներին (71%), մինչդեռ այդ կարծիքին են Եվրախորհրդարանի անդամների ընդամենը 51%-ը և իսկ պաշտոնյաների 31%-ն են համաձայնվում այդ մտքի հետ: Միևնույն ժամանակ հանձնաժողովների և խորհուրդների պաշտոնյաների 72%-ը գտնում են, որ Իրանը կօգտագործի միջուկային զենքը միայն

պաշտպանական նպատակներով, հանրության և Եվրախորհրդարանի անդամների կեսն են կիսում այդ կարծիքը³⁵:

Սակայն այդ ամենով հանդերձ, ԵՄ շարունակում է մնալ Իրանի գլխավոր առևտրատնտեսական գործընկերը: Դա պայմանավորվում է նրանով, որ ԵՄ իրանական մավթի կարիքն ունի: 2008 թ. Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովի վիճակագրական բաժնի տվյալների համաձայն ԻԻՀ-ԵՄ առևտրաշրջանառությունը կազմել է 25 մլրդ եվրո, որը 1,5 մլրդ եվրոյով գերազանցել է նախորդ տարվա ցուցանիշը: Իրանի առևտրատնտեսական հիմնական գործընկերներն են հայտարարվել Իտալիան, Պերմանիան և Ֆրանսիան: Միայն Իտալիան 6 մլրդ դոլարի առևտրական համաձայնագիր է կնքել: Այդ կապակցությամբ Իրանի Առևտրի զարգացման կազմակերպության տնօրեն Մեհդի Հասանֆարին նշել է, որ «Չնայած տնտեսական պատժամիջոցներին Եվրոպական երկրները ձգտում են շարունակել և զարգացնել Իրանի հետ երկկողմանի տնտեսական հարաբերությունները»³⁶:

Մահմուդ Ահմադինեժադի կառավարման տարիներին Իրանը ենթարկվեց ԵՄ-ի կողմից բազմաթիվ խիստ քննադատությունների, իսկ այնուհետև գործը հասավ անգամ ՄԱԿ-ի ԱՆ-ի պատժամիջոցներին: Ահմադինեժադի քաղաքականությունը էապես տարբերվում էր Ռաֆսանջանիի և Խաթամի քաղաքականությունից, նրա գործելակերպը առավելապես խարսխված է ներքոհիշյալ դրույթների վրա.

- Միջազգային կազմակերպությունների անտեսում
- Թշնամական քաղաքականություն Իսրայելի նկատմամբ
- Գերիզոր տերությունների նվաճողական քաղաքականության քննադատում
- Միջուկային զենքի նորմերի քննադատում
- Հյուսիս-հարավի (հարուստ և աղքատ) երկրների միջև ընթացող հարաբերությունների քննադատում³⁷:

³⁵ European Elite Survey, Key Findings 2007, CIRCaP, Centre for the Study of Political Change, University of Siena, supported by the Compagnia di San Paolo, Turin, Italy, p. 22.

³⁶ Сахин В., Иран: апрель-2009. Экономическая ситуация,
<http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/28-05-09b.htm>

³⁷ Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution, Journal of Politics and Law, v. 3, № 2, September 2010, p. 204, www.ccsenet.org/jpl.

ՄԱԿ-ի ԱՆ-ի բազմաթիվ բանաձևերից հետո 2009 թ. հունիսին Իրանի նախագահական ընտրություններով կրկին հարվածի տակ դրվեցին Իրան-Եվրամիություն հարաբերությունները: Եվրոպական շատ լրագրողներ, դեսպանատան աշխատողներ, նախագահական ընտրություններից հետո մեղադրվեցին լրտեսության մեջ և ձերբակալվեցին: 2009 թ. օգոստոսին համաշխարհային ՋԼՄ-ները արձանագրեցին, որ Եվրամիության երկրները միասնաբար կարող են հետ կանչել իրենց դեսպաններին Իրանից՝ ի պատասխան Ֆրանսիայի և Անգլիայի դեսպանատան իրանցի աշխատողների, ինչպես նաև Ֆրանսիայի քաղաքացուի ու նկատմամբ հետապնդումների: «Յուրաքանչյուր գործողություն, որ ուղղված կլինի ԵՄ ցանկացած երկրի, նրա քաղաքացու կամ դեսպանատան աշխատողի դեմ, կգնահատվի իբրև գործողություն ընդդեմ ողջ Եվրամիության և դրա պատասխանն էլ կլինի համարժեք», - ասվում էր Շվեդիայի պաշտոնական հաղորդագրության մեջ:

ԵՄ երկրների հակաիրանական պատժամիջոցների ակտիվացումը ընթանում էր այնպիսի պայմաններում, երբ ՄԱԿ-ի ԱՆ-ն քննարկում էր թվով չորրորդ պատժամիջոցը Իրանի նկատմամբ (2006 թ. դեկտեմբերի, 2007 թ. փետրվարի 22-ին, 2008 թ. մարտի 3-ին):

Եվրամիության դիրքորոշմանը միակարծիք են Գերմանիան, Ֆրանսիան, Իտալիան: Նրանք հիմնականում գտնում են, որ պետք է խստացնեն տնտեսական պատժամիջոցների կիրառումը, սակայն միևնույն ժամանակ դեմ են հարցը ռազմական ուղիով լուծելուն: Ի պատասխան ԵՄ-ի խստացող դիրքորոշմանը Իրանում ևս տեղի են ունենում բողոքի ակցիաներ ԵՄ անդամ երկրների դեմ: Սակայն դրանցից թերևս ամենաագրեսիվ դրսևորումը տեղի ունեցավ 2010 թ., երբ Բասիջի անդամները հարձակվեցին Թեհրանում Իտալիայի դեսպանատան վրա, որը հրահրվել էր ոչ միայն Իրանի նկատմամբ պատժամիջոցների ընդունմանը պաշտպանելու համար, այլ նաև վարչապետ Սիլվիո Բերլուսկոնիի հայտարարությանն ի պատասխան, որտեղ նա Իսրայելը ճանաչել էր ժողովրդավարության օրինակելի երկիր Մերձավոր Արևելքում և ցանկություն էր հայտնել տեսնել Իսրայելին Եվրամիության կազմում³⁸:

³⁸ Бегр И., Политика Евросоюза по ужесточению санкций в отношении Ирана, <http://www.imes.ru/rus/stat/2010/26-02-10c.htm>

Իրավիճակն ավելի թեժացավ, քանի որ Իրանը չէր ներկայացնում միջուկային ծրագրի նկատմամբ ամբողջական տեղեկատվություն: 2010 թ. փետրվարի 18-ին Նյու-Յորք Թայմսը արձանագրեց, որ ԱԷՄԳ-ի մասնագետները հաստատել են, թե Իրանն արդեն աշխատում է միջուկային մարտագլխիկներ ստեղծելու ուղղությամբ: Միևնույն ժամանակ նրանք փաստում են, որ Իրանը շարունակում է միջազգային հանրությունից թաքցնել միջուկային իր ծրագրի շատ մանրամասներ³⁹:

Հատկանշական է, որ մասնագետների վերոհիշյալ հայտարարություններից մի քանի օր առաջ տարաբնույթ տեղեկություններ էին հաղորդվում Իրանից: Օրինակ 2010 թ. փետրվարի 2-ին Իրանի նախագահը հայտարարեց, որ պատրաստ է ցածր հարստացված ուրանը ուղարկել արտասահման հետազա հարստացման համար, մեկ շաբաթ անց՝ փետրվարի 9-ին, հայտարարեց, որ իրենք անձամբ կհարստացնեն իրենց ուրանը, իսկ փետրվարի 11-ին՝ Իսլամական հեղափոխության օրը նա իր երկիրը հայտարարեց միջուկային տերություն: Կարծում ենք, որ այս հայտարարություններն արվում են միայն մեկ նպատակով՝ շեղել միջազգային հանրության ուշադրությունը և ժամանակ շահել իրենց ծրագրերը վերջնականորեն հասցնելու համար: Հատկանշական է, որ Իրանի ողջ ժողովուրդը այսօր միակարծիք է, որ Իրանը չպետք է նահանջի միջուկային իր ծրագրից: Ընդդիմությունը ևս չի համարձակվի հակառակը պնդել, քանզի իր դեմ կհանի ողջ Իրանին:

Այս հանգամանքը չի վրիպում նաև Եվրամիության տեսադաշտից, Անգլիայի վարչապետ Գորդոն Բրաունը 2010 թ. փետրվարի 11-ին ԲիԲիՍի-ին տված հարցազրույցում նշեց, որ Իրանի համար սկսում է կրիտիկական պահ աշխարհի այլ երկրների հետ հարաբերվելու համար: Ֆրանսիայի նախագահ Ն. Սարկոզին փետրվարին ևս արտահայտվեց, ըստ որի կիսում էր Միացյալ Նահանգների տեսակետը Իրանի նկատմամբ ավելի կոշտ պատժամիջոցներ կիրառելու վերաբերյալ: Գերմանիայի կանցլեր Անգելա Մերկելը ևս պաշտպանում էր Իրանի նկատմամբ առավել կոշտ պատժամիջոցներ կիրառելու անհրաժեշտությունը:

³⁹ Inspectors Say Iran Worked on Warhead,

http://www.nytimes.com/2010/02/19/world/middleeast/19iran.html?_r=1&ref=yukiya_amaano

եվ այս երեք տերությունների ղեկավարները թերահավատությամբ վերաբերվեցին Իրանի նոր առաջարկին, ըստ որի նա պատրաստ էր համագործակցել Թուրքիայի և Բրազիլիայի հետ ուրանի հարստացման աշխատանքները առավել թափանցիկ դարձնելու համար: Այս կապացությամբ հիշարժան է Գերմանիայի կանցլերի կոշտ հայտարարությունը, ըստ որի նրանք այլևս թույլ չեն տա, որ Իրանը իրենց «քթից բռնած» ման տա:

Այսպիսով, վերլուծելով Իրան-ԵՄ արդի հարաբերությունները գալիս ենք հետևյալ եզրահանգումներին.

1. Իրանը ցանկություն ունի կարգավորելու իր հարաբերություններն ԵՄ-ի հետ, քանզի ԵՄ-ն Իրանի տնտեսությունում լուրջ ներդրումներ կատարող սուբյեկտ է և երկար տարիներ զբաղեցրել է նրա առևտրաշրջանառության մեջ առաջին հորիզոնականը:

2. Սակայն Իրանը պատրաստ չէ ԵՄ-ի հետ հարաբերությունների կարգավորմանը գնալ միջուկային ծրագրի հաշվին, մանավանդ, որ վերջին տարիների ընթացքում Իրանը լուրջ հաջողություններ է ունեցել այդ ոլորտում:

3. Իրանի քաղաքական օրակարգում միշտ էլ գերխնդիր է եղել տարածաշրջանում դառնալ ազդեցիկ գործոն, իսկ 21-րդ դարում դա հնարավոր է միմիայն գիտատեխնիկական մեծ հնարավորությունների դեպքում միայն:

4. Բացի վերոհիշյալ խնդիրներից ԵՄ-ն Իրանին խստորեն դատապարտում է նաև մարդու իրավունքների կոպիտ խախտման համար: Կարծում ենք, որ եթե Իրանը այս բնագավառում գնա որչափ փոփոխությունների, դրանով իսկ կմեղմի իր նկատմամբ ԵՄ-ի և համաշխարհային հանրության խիստ վերաբերմունքը:

GOHAR ISKANDARYAN

IRAN-EU RELATIONS IN THE END OF 20th AND THE BEGINING OF 21st CENTURIES

Today Iran is under the great attention of the international community as never before. It has several reasons, including the nuclear program of Iran, current problems with human rights in Iran, yet another resolution of UNSC regarding Iran and the fear of how to restrain the nuclear ambitions of Iran.

Notwithstanding all these, EU fosters its commercial and economic relations with Iran as it is in a badly need of Iranian oil. Iran-EU relations have developed in varying speed. If in the last years of Rafsanjani government Iran-EU relations recorded serious tensions, it was alleviated to some extent during the government of Khatami. However, today Iran-EU relations are again in an atmosphere of distrust as Iran is not ready to normalize its relations with EU at the cost of its nuclear program.